

Har kvinnor gemensamma intressen?

*Finns det objektiva kvinnointressen?
Det frågar Beatrice Halsaa, som i sin artikel utgår
från Anna G Jónasdóttirs diskussion av
intressebegreppet i KVT 2/85. Medan Jónasdóttir
betonar kvinnors intresse av att som grupp delta i politiken,
vill Halsaa definiera innehållet i kvinnointressena.
Kvinnors ansvar för den biologiska och sociala reproduktionen
är då hennes utgångspunkt.*

”Intresse” är ett grundbegrepp både i samhällslivet och i samhällsvetenskaperna. Det är intressen som bildar grunden för gemenskap och konflikt, för politiska koalitioner såväl som för skiljelinjer. Kvinnoforskare har ofta använt sig av begreppet men helst i empiriska sammanhang, t ex i anknytning till kvinnorörelsens faktiska göromål. Inom den feministiska teoriutvecklingen har däremot intressen uppmärksammats mindre jämfört med begrepp som patriarkat, kön eller förtryck. Därför är Anna G Jónasdóttirs teoretiska arbete (*KVT* nr 2/85) desto mer glädjande.¹ Hennes grundliga diskussion av begreppets ursprung och senare ansatser till inskränkningar av begreppet samt hennes feministiska perspektiv på intressebegreppets möjligheter och begränsningar är både originella, intressanta och viktiga.

När jag våren 1987 inbjöds till Kvinno-folkhögskolan i Göteborg för att tala om kvinnor och intressen tog jag Jónasdóttirs artikel som utgångspunkt. Efter hand som jag arbetade mig in i hennes resonemang fick jag lust att gå vidare, och jag har också formulerat några kritiska kommentarer till hennes resonemang. Det gäller särskilt hennes restriktiva syn på möjligheten att innehållsbestämma objektiva intressen. Själv tror jag det är viktigt att kunna säga något substantiellt om objektiva kvinnointressen, och det är detta jag försöker motivera i denna artikel. Frågan om huruvida kvinnor

har gemensamma intressen är inte bara teoretiskt spännande, den är också politiskt viktig i förhållande till kvinnorörelsens kamp mot förtryck.

Det är alltså frågan om objektiva intressen som fokuseras i artikeln. För det första om det finns objektiva intressen över huvud taget. För det andra om kvinnor som grupp har objektiva intressen och hur dessa eventuellt kan motiveras. Inledningsvis tar jag upp några tankar kring kvinnointressen utifrån vardagliga erfarenheter, sedan går jag kort igenom olika perspektiv på intressebegreppet. Därpå följer en presentation och kritisk diskussion av Jónasdóttirs artikel. I artikelns sista del argumenterar jag för ett begrepp om objektiva kvinnointressen, baserat bland annat på skillnaden mellan det jag kallar principiellt kvinnoarbete och faktiskt kvinnoarbete.

Subjektiva kvinnointressen

Aristofanes' komedi *Lysistrate* är en berättelse om kvinnogemenskap och kvinnointressen. Utgångspunkten är kriget mellan Sparta och Athen. För att få männen att sluta kriga börjar kvinnorna strejka. Samlagsstrejk. Resultatet var lyckat, det blev fred.

Tyvärr är det bara i diktens värld som vi finner så tydliga uttryck för gemensamma kvinnointressen befrämjade genom lyckade kollektiva kvinnoaktioner. Exempelen från

verkligheten är mer oklara, både när det gäller uppslutning, aktionsform och resultat. Ett tydligt undantag var kanske arbetsnedläggningen på Island 24 oktober 1975. Då strejkade de isländska kvinnorna för att visa betydelsen av sin arbetsinsats. Strejken fick en nittioprocentig uppslutning och det isländska samhället var lamslaget så länge strejken varade.²

I *Lysistrate* var kvinnorna eniga om både mål och medel. I verkligheten är de vare sig överens om det ena eller det andra. De stora kvinnopolitiska stridsfrågorna i Norge under efterkrigstiden visar upp betydande intressemotsättningar mellan kvinnor. Det rådde till exempel djup oenighet om målsättningen vad gällde rätten till fri abort, "odelsrätt" (förstfödslorätt till en gård) för kvinnor, kvinnliga präster och utbyggnad av den offentliga barnomsorgen. Pornografi, prostitution, likalön, jämställdhetslag och konstgjord befruktning är exempel på frågor där framför allt verkningsmedlen är och har varit omstridda. Alla vill ha fler kvinnor i politiken, men även här är man oenig om tillvägagångssättet: ska man använda könskvotering eller är det tillräckligt med informations- och attitydkampanjer? Om det blir fråga om könskvotering, vilken typ av kvotering ska man då ha?

Kvinnomisshandel är ett problem som kvinnor har ett gemensamt intresse av att komma till rätta med. Just här råder inte heller något större oenighet. Men å andra sidan är det ett undantag som kanske beror på en kombination av att temat är nytt (som offentligt tema) och att det saknas förslag till effektiva åtgärder. Enigheten skulle kanske försvinna när och om vi fick flera förslag till konkreta verkningsmedel.

En snabb titt ut i samhället visar alltså att kvinnor sällan har gemensamma intressen i bemärkelsen att alla samlar sig bakom konkreta frågor, sluter upp bakom gemensamma strategier och/eller är eniga om målsättningarna.

Uttryck som "kvinnor är värst mot kvinnor" används för att understryka bristen på gemenskap mellan kvinnor. Det finns en rad exempel på att detta talesätt är giltigt. Men samtidigt är det så att kön spelar en

viktig roll antingen vi ser på politiska krav eller politiska beslut. Att kvinnor sällan gör gemensam sak hindrar inte att kön kan vara en grundläggande politisk kategori, både när det gäller att artikulera krav, att agera för dessa, och när det gäller utformningen och verkställandet av offentlig politik. Låt oss helt kort se på betydelsen av kön i förhållande till politisk organisering.

För det första organiserar kvinnor sig i rena, oberoende kvinnoorganisationer (formella och informella) för att främja sina intressen. Kvinnorörelsen är en gemensam beteckning för sådana organisationer.

För det andra är det så att kvinnor organiserar kvinnogrupper inom tvåkönade organisationer. De flesta norska partier har till exempel sina egna kvinnoorganisationer för att kunna samordna sina kvinnopolitiska intressen inom organisationen och därigenom tillvarata dem bättre.

För det tredje organiserar sig kvinnor för att driva enskilda frågor. Det kan röra sig om att få en "kvinnovinkling" på politiska frågor som båda könen i och för sig kämpar för, som t ex Kvinnor och EG i början av 70-talet. Det kan vara aktioner för att föra fram bestämda kvinnokrav, som t ex "Återerövra natten"-aktionen från början av 80-talet.

Kvinnorganisering är uttryck för att kvinnor upplever att de har gemensamma intressen att tillvarata, dvs subjektiva kvinnointressen. Subjektiva kvinnointressen är alltså inte något som omfattar alla utan bara större eller mindre grupper av kvinnor. Men finns det objektiva kvinnointressen? Finns det intressen som är kvinnospecifika men som vi trots det inte erkänner? Och i de fall det finns objektiva kvinnointressen, är de per definition giltiga för samtliga kvinnor? Eller kan vi tala om objektiva kvinnointressen som bara omfattar grupper av kvinnor?

Objektiva intressen i allmänhet

Några menar att det inte finns objektiva intressen överhuvudtaget. De förnekar det meningsfulla i att tillskriva människor intressen som den enskilde inte själv hävdar

att han eller hon har. De påpekar att det är auktoritärt förmynderi att konstruera intressen på en teoretisk grund och att tillskriva vissa personer eller grupper dessa intressen. De som är motståndare till att använda begreppet objektiva intressen menar dessutom att det är omöjligt att bevisa att dessa intressen finns någon annanstans än i huvudet på den som konstruerar dem.

Å andra sidan finns det goda argument för att vi kan och bör operera med ett intressebegrepp som har en annan karaktär än det subjektiva. En generell utgångspunkt för påståendet om objektiva intressen är att den enskilde inte alltid vet/ är i stånd att se sitt eget bästa och inte själv vet vad hon eller han är betjänt av. Det kan finnas många anledningar till detta, från att vi oförskyllt saknar insikt (som fallet ofta är med barn) till att någon har manipulerat med vårt medvetande (som fallet kan vara med politiska fångar).

En mer konkret utgångspunkt för objektiva intressen finner vi i naturrätten: eftersom vi är människor är vi alla utrustade med vissa okränkbara mänskliga rättigheter, vilka är principiellt knutna till vårt människovärde. Det ligger i vårt intresse att dessa rättigheter följs antingen vi erkänner dem eller ej. Det rör sig därför just om objektiva intressen.

Marx diskuterade intressen som ett kollektivt fenomen. Han betraktade intressen som något överindividuellt, "något som är gemensamt för folk i samma situation", dvs gemensamt för folk inom samma klass. Intressena kan antingen vara erkända eller inte erkända och därför skiljer Marx mellan subjektiva och objektiva klassintressen. Att de objektiva intressena ofta inte är erkända kan inte vara någon acceptabel invändning mot att de faktiskt existerar. Marx förklarar bristande insikt om objektiva klassintressen med ideologiska förhållanden och med falskt medvetande. Begreppen "klass i sig" och "klass för sig" betecknar den politiskt viktiga skillnaden mellan objektiva och subjektiva klassintressen. Förutsättningarna för en övergång från det ena tillståndet till det andra är ett centralt tema hos Marx.

Med utgångspunkt i en marxistisk tradi-

tion kan vi skilja mellan å ena sidan objektiva och subjektiva intressen som kollektiva fenomen och å andra sidan individuella, subjektiva och kulturellt bestämda behov. Behov blir alltså den individuella motsvarigheten till kollektiva intressen.

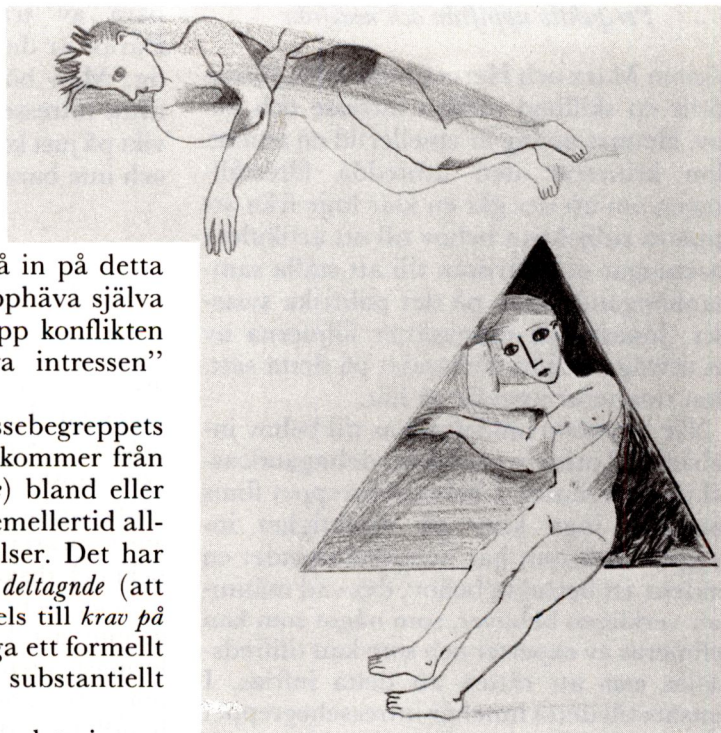
Den norske sociologen Gudmund Hernes opererar också med en skillnad mellan subjektivt erkända och objektivt existerande intressen.³ Begreppsanvändningen är annorlunda än Marx' genom att Hernes skiljer mellan objektiva behov och individuella preferenser. Objektiva intressen, eller behov, har ett strukturellt ursprung. "De är oberoende av den enskilde aktören – aktörerna är så att säga bärare av intressena eller representanter för dem". Hernes hävdar att det finns tre typer av objektiva intressen. De är knutna till grundläggande behov (mat, bostad, hälsa osv), till rationellt beteende i en bestämd roll (marknadsintressen), och till plikter som är knutna till en bestämd position ("stillingsplikter"). De personliga intressena, de individuella preferenserna, har däremot ett socialt ursprung. "Antingen de är privata eller ideologiska är de präglade av den enskildes levnadshistoria eller biografi."

Hernes använder begreppet "vanmakt" ("avmakt") för att beteckna fenomenet att objektiva intressen inte är subjektivt erkända. Han diskuterar detta ingående och hävdar att vanmakt kan uppstå på grund av flera förhållanden: falskt medvetande, intressepåverkan, oavsiktliga konsekvenser, systemtvång osv.

Exemplen ovan pekar på olika grunder för att tala om objektiva intressen, alltså om intressen oberoende av om de är erkända eller ej. De pekar dessutom på en viktig skillnad mellan kollektiva och individuella intressen, begreppsmässigt bestämda som intressen och behov.

Subjektiva och objektiva intressen: form och innehåll

Var och en som arbetar med objektiva intressen stöter på frågan hur det kan komma sig att det finns objektiva intressen som inte upplevs som sådana. Anna G Jónasdóttir

avstår i sin artikel från att gå in på detta problem. Hon vill i stället upphäva själva dilemmat genom att "lösa upp konflikten om objektiva och subjektiva intressen" (s 20).

Jónasdóttir pekar på intressebegreppets historiska ursprung: intresse kommer från latinet och betyder vara (*esse*) bland eller mellan (*inter*). Begreppet har emellertid alltid använts i två olika beydelser. Det har dels varit knutet till *krav på deltagande* (att vara bland) i politiken och dels till *krav på innehåll* i politiken. Det vill säga ett formellt krav på deltagande och ett substantiellt krav på fördelning.

I den första betydelsen rör det sig om rätten att delta där besluten fattas, dvs om rätten för dem som berörs att få delta i de politiska beslutsprocesserna. Det handlar om representation. Det är detta som Jónasdóttir betecknar som intressebegreppets *formaspekt*, vilken hon menar är begreppets viktigaste element.

I den andra betydelsen rör det sig om utgången av de politiska beslutsprocesserna. Det handlar om intresset av att få behov tillfredsställda och om våra konkreta intressen av gemenskapens fördelning av knappa resurser, av dess definition och prioritering av värden. Detta kallar Jónasdóttir för intressebegreppets *innehållsaspekt*. (Jag använder, av språkliga skäl, växelvis hennes uttryck och uttrycket substantiella intressen.)

Jónasdóttir presenterar egentligen inte någon teori för hur gruppintressen/kollektiva intressen uppstår. Men man kan tolka henne så att gruppintressen skapas genom att människor "är bland" olika verksamheter.

Jónasdóttir använder skillnaden mellan intressebegreppets form- och innehållsaspekter för att definiera objektiva intressen.

Johanne Marie Hansen-Krone, *Kvinner, blått og brunt, teckning, 1987.*

Enligt henne är nämligen objektiva intressen uteslutande knutna till intressebegreppets formaspekt. Objektiva intressen existerar i betydelsen "intresse av att *delta* i samhällets politiska processer". Det är bara deltagandointresset som kan fastslås oberoende av upplevda, erkända behov.

Innehållsaspekten, dvs vilka värden som deltagarna önskar se realiserade och hur de vill ha värdena prioriterade och fördelade, är underordnad formaspekten enligt Jónasdóttir. Detta är en ovanlig ståndpunkt eftersom de flesta i dag lägger vikt vid innehållsaspekten. För Jónasdóttir är emellertid innehållsaspekten i princip subjektiv. Det är fråga om individuellt upplevda behov och inte om något som kan fastslås på objektiv grund. "Poängen i intressesynen är snarast att innehållet i människors värden och preferenser hålls öppet, och att detta är och förblir föremål för konflikter, diskussioner och kompromisser samt att dessa innehållsdiskussioner med fördel förs i termer av behov och önskemål och inte i termer av intressen" (s 26).

Perspektiv uppifrån och nedifrån

Liksom Marx och Hernes inför även Jónasdóttir en skillnad mellan intresse och behov. Hennes poäng är emellertid en annan. Hon kritiserar den utbredda föreställningen om att det går en klar linje från att uppleva subjektiva behov till att artikulera önskningskrav och därifrån till att ställa sammanhängande krav på det politiska systemet. Jónasdóttir ifrågasätter följderna av att utvidga behovstänkandet på detta sätt. Hon resonerar ungefär så här.

När intressen omdefinieras till behov innebär det i princip en risk att deltagandaspekten försvinner. I behovsbegreppet finns nämligen inga krav på delaktighet inbyggda. Tvärtom har behovstänkandet en tendens att betrakta behov, dvs vad människor verkligen behöver, som något som kan definieras av experter och som kan tillfredsställas utan att rätten att delta infrias. I motsats till detta innebär intressebegreppet i sin ursprungliga betydelse just deltagande från den enskildes sida, att "vara bland". Jónasdóttir hävdar därför att behovstänkandet lätt blir ett "uppifrånperspektiv", medan intressebegreppet är ett "nedifrånperspektiv". "Detta perspektivs kärna är kravet att 'vara bland', kravet om närvaro: fysiskt bokstavligt ... Det är till sin kärna ett deltagandedemokratiskt perspektiv." Behovstänkandet förutsätter däremot strängt taget "inte att några inflytelsekanaler föreligger underifrån annat än för gillande eller ogillande responser på redan färdiga beslut och policypaket" (s 24).

Intressebegreppet rör sig om kontroll över valbetingelserna.⁴ Jónasdóttir skriver: "Främjande av våra intressen, dvs ökad kontroll över betingelserna för val, handlar å ena sidan om att öka vår faktiska möjlighet att avgöra vilka värden som blir föremål för val. Å andra sidan handlar det om att öka förmågan att se valalternativen klart: fria från förvrängda känslor, med hjälp av de rätta begreppen, med tillräcklig information osv" (s 25).

Vårt samhälle kännetecknas av val, dvs allt fler områden av livet görs till föremål för rationella politiska beslut och regleras inte

bara av traditionella auktoritetsformer. Därför är deltagandaspekten särskilt viktig. Man bör enligt Jónasdóttir återupprätta intressebegreppets ursprungliga tonvikt på just kontrollen över valbetingelserna och inte bara utfallet av valen.

*

I komprimerad form tolkar jag Jónasdóttirs perspektiv så här: Intressebegreppet har inskränkts på två sätt. Först genom att formaspekten har fått stå tillbaka för innehållsaspekten. Därefter genom att innehållsaspekten med tiden har fått en ensidig ekonomisk betydelse på bekostnad av icke-ekonomiska dimensioner. Jónasdóttir vill återupprätta intressebegreppets formaspekt och diskutera innehållsaspektens möjligheter och begränsningar. Det gör hon genom att knyta objektiva intressen till formaspekten och ge den företräde, och genom att påpeka att det finns en kategori handlingar där intressebegreppet inte är användbart. Det kommer till korta vid handlingar som inte gäller ökad kontroll över valbetingelser, dvs handlingar som vi förbinder med hängivelse och kärlek. Det är bara den första delen av Jónasdóttirs resonemang, den som rör formaspekten, som skall tas upp här (jfr not 1).

Har kvinnor objektiva intressen?

Låt mig nu återvända till utgångspunkten och fråga: på vilken grund kan vi hävda att kvinnor har objektiva intressen? Feministisk teori har gett olika bidrag till detta tema. Gemensamt för de feministiska perspektiven är att de lägger vikt vid biologi/fortplantning och reproduktion och inte bara vid ekonomi och arbete. Det som skiljer dem är hur stor betydelse som ges åt produktion respektive reproduktion.

Några feminister vägrar emellertid att använda intressebegreppet,⁵ därför att de anger att begreppet djupast sett inte är förenligt med feministiska grundvärderingar. Detta är en diskussion som dock inte tas upp här.

Andra feminister argumenterar för intressebegreppets fruktbarhet och diskuterar

grunden för kvinnointressen. Några tar sin utgångspunkt i Marx men gör en feministisk materialistisk version där de hävdar att kvinnorna egentligen utgör en klass. Som könsklass har kvinnorna gemensamma intressen även om intressena inte är erkända. Könsklasserna beskrivs och förklaras utifrån skillnaden mellan produktion och reproduktion. Det som är gemensamt i alla kvinnors situation är just deras fortplantningsförmåga. Detta är ståndpunkten hos exempelvis Shulamith Firestone som talar om en könsklasskillnad och ger den en biologisk grund.⁶

Andra tar också sin utgångspunkt i Marx men lägger mer vikt vid kvinnors och mäns produktiva arbete och mindre vikt vid biologins roll. Juliet Mitchell skiljer ut mellan fyra strukturer som är avgörande för kvinnors situation: produktion, reproduktion, sexualitet och socialisering av barn.⁷

Objektiva kvinnointressen kan också diskuteras med utgångspunkt i socialdemokratiskt tänkande, som tex hos Hernes. I stället för klasser, produktion och reproduktion framhävs som ovan nämnts kvinnors behov, ställning på marknaden och positionsbestämda plikter. Var för sig och tillsammans kan de tre strukturer som Hernes nämner utgöra grunden för kvinnors objektiva intressen.

Anna G Jónasdóttir hävdar i sin artikel att det finns objektiva kvinnointressen som grundar sig på samhällets könsdelade aktiviteter. De består i rätten att få delta i den politiska strukturen som kvinnor. Det objektiva är med andra ord, och i linje med Jónasdóttirs begreppsanvändning, kvinnors intresse av själva deltagandet och inte av dess innehåll eller resultat. Objektiva intressen består i att "vara bland" dem som bestämmer villkoren för våra liv och inte främst i den bestämda policy som förs. Det som visar sig vara kvinnors behov och önskemål, alltså subjektiva intressen som kommer till uttryck i konkreta krav, är en empirisk fråga. Det får som sådant inte blandas ihop med frågan om objektiva intressen.

Kritik av Jónasdóttir

Fördelen med Jónasdóttirs begreppsan-

vändning är att deltagandaspekten blir starkt fokuserad. Hon har flyttat perspektivet från intressenas innehåll, från substansen så att säga, till frågan om deltagande, eller representation.

Det är en viktig argumentation hon framför när hon insisterar på betydelsen av en deltagardemokratisk utgångspunkt. Och hon tar upp centrala politiska frågor på ett spännande sätt när hon redogör för sitt perspektiv. Men Jónasdóttirs argumentation efterlämnar samtidigt några problem och brister.

Den mest iögonfallande nackdelen med hennes perspektiv är att hennes koncentration på formaspekten innebär att de substantiella intressena kommer i bakgrunden. Hon har utvecklat ett antingen- eller perspektiv i stället för ett både- och tänkande. Jónasdóttir hade kunnat undgå detta om hon hade valt ett mer "dialektiskt" perspektiv – men det är möjligt att hennes poäng i så fall inte hade blivit lika tydlig.

Det råder inget tvivel om att deltagandebegreppet, formaspekten, är speciellt viktigt. Deltagande är ju en förutsättning för att ha inflytande. Men det är olyckligt att formaspekten isoleras från innehållsaspekten. Frågan om deltagande, representation och inflytande får ju liv och mening just genom substansen i de politiska frågorna, dvs genom möjligheten att definiera, prioritera och fördela politikens olika värden, såväl dess förmåner ("goder") som dess pålagor ("byrder"). Det är därför inte så stor mening att abstrahera form från innehåll.

Ett annat problem är att när perspektivet används på kvinnointressen, blir det svårt att skilja objektiva kvinnointressen från allmänmänskliga intressen. Och om objektiva kvinnointressen inte kan skiljas från mansintressen blir begreppet kvinnointresse närmast meningslöst. Hade intentionen varit att göra en historisk analys av kvinnointressena skulle detta ha varit ett mindre problem, eftersom kvinnors rätt till deltagande har varit ett könspolitiskt konfliktområde. Jag kommer tillbaka till dessa båda nackdelar.

Det är för mig oklart om Jónasdóttir har lyckats göra det hon ville, nämligen att

Johanne Marie Hansen-Krone, Kvinner i trekanter, teckning, 1986.

upplösa motsättningen mellan objektiva och subjektiva intressen. Det har som sagt varit ett ständigt påträngande problem, men då med utgångspunkt i att både objektiva och subjektiva intressen har en innehållssida, eller en substantiell aspekt. Jónasdóttir har löst konflikten mellan objektiva och subjektiva intressen bara i rent formell mening och då tack vare ny begreppsanvändning. Den ursprungliga konflikten, att det finns grund för att hävda att någon har substantiella intressen som han eller hon inte själv erkänner, har hon egentligen inte diskuterat.

Man kan också fråga sig om Jónasdóttir har upplöst det hon ville upplösa eller om hon bara har förskjutit konflikten till ett annat plan. I stället för en konflikt mellan påstådda och erkända intressen knutna till innehåll har vi fått en ny (potentiell) konflikt mellan påstått och erkänt intresse av att delta. Om det uppstår en spricka mellan objektiva och subjektiva deltagandeintressen, hur kan vi då motivera det objektiva om vi inte ska hänvisa till innehållsaspekten? Jónasdóttir diskuterar emellertid inte möjligheten av att deltagarintresset avvisas/icke erkänns.

Jónasdóttirs begreppsanvändning medför enligt min åsikt, att några viktiga poänger går förlorade. För det första förlorar hon alltså poängen med falskt medvetande /"vanmakt". Människor kan befinna sig i samma situation utan att uppleva något gemensamt i den. Men Jónasdóttir tar inte upp det kvalitativa språnget mellan yttre, formell likhet och inre, upplevd gemenskap. En styrka i den traditionella begreppsanvändningen är just att den har fått fram dynamiken i denna skillnad. Därmed är sökarljuset satt på förutsättningarna för gemenskapskänslor och grunden för gemensam handling: kännedom och kunskap om det som är gemensamt, närhet till "likasinnade", stabilitet i situationen osv.

För det andra förlorar hon poängen med grunden för deltagande/representation. Den är ju substantiell, dvs knuten till innehållet i den politik som förs. Visserligen säger Jónasdóttir att gruppintressen är knutna till det faktum att grupper "är bland"

olika verksamheter. Men detta följs inte upp av ett resonemang om att grupper därför också (potentiellt) har *olika intressen* något som ju är realiteten bakom deltagandeintresset. Kravet på deltagande, dvs kravet på representation, rör sig om att få representera *bestämda* intressen för att få inflytande på utgången av värdefördelningsprocesserna. Men detta kommer helt i skymundan på grund av den skarpa skillnaden mellan form och innehåll.

För det tredje: frågan om legitima intressen. Låt oss förutsätta att Jónasdóttirs begrepp objektiva intresse implicerar att objektiva intressen per definition är legitima intressen. Det betyder att så snart vi står inför något som kan kallas en grupp, står vi inför intressen och därmed legitima krav på representation. Men representation är en knapp förmån. Varken nationalförsamlingar eller andra representativa organ har obegränsad plats för representanter. Platserna – dvs representationsförmåner – måste fördelas och därmed uppstår det strid om vem som ska bli representerad och vem som inte ska bli det.

Varje grupp, och även kvinnornas, rätt till representation måste motiveras i förhållande till en sådan knapphetsdimension – och då är det svårt att undgå frågan om substans. För är det inte när allt kommer omkring den frågan som blir avgörande i förhållande till legitimitet? Är det inte innehållet i en gruppssituation, i de aktiviteter den "är bland", som är det centrala i en diskussion om krav och deras berättigande? Men det är som sagt frågor som Jónasdóttir inte tar upp explicit.

Det kan hända att de punkter som har nämnts här tar upp teman som i och för sig kunde ha varit integrerade i Jónasdóttirs terminologi. Men jag tvivlar på att det låter sig göra om vi samtidigt ska hålla fast vid fokuseringen på formaspekten.

Vad är ett kvinnointresse?

Jónasdóttirs begreppsanvändning lämnar något oförlöst efter sig i förhållande till begreppet kvinnointresse, så vitt jag kan se. Hon hävdar att kvinnor ska delta som kvin-

nor, vilket måste förutsätta något substantiellt. Å andra sidan håller hon fast vid att frågan om intressenas innehåll måste hållas öppen eftersom formaspekten är den enda objektiva. Hennes tystnad när det gäller kvinnointressenas innehållsliga sida, tillsammans med att hon insisterar på att kvinnor ska delta som kvinnor, gör det svårt att förstå vad hon egentligen menar med kvinnointressen.

Jónasdóttir motiverar kvinnors objektiva politiska intressen med att kvinnor "är bland andra aktiviteter" än män. Hon lägger det faktum att kvinnor föder och att det råder könsmässig arbetsdelning till grund för sitt påstående att *kvinnor utgör en grupp i förhållande till män som grupp*. Det är i kraft av detta som kvinnor har intresse i att delta. När hon trots det väljer att låta bli att gå in på frågan om innehållet i deltagandet har det sina orsaker. Hennes avsikt var ju bl a att kritisera behovstänkandet för dess odemokratiska karaktär. För att garantera den deltagardemokratiska poängen har hon kanske sett sig tvungen att hålla fast vid att objektiva intressen uteslutande rör sig om form.

En sådan position är knappast nödvändig. Som jag tidigare påpekat går den att undvika ifall vi håller fast vid intressebegreppets två ursprungliga aspekter. Dessutom är det av kvinnopolitisk betydelse att hålla fast vid att det ligger något substantiellt i de objektiva kvinnointressena. Det kan bidra till att synliggöra kvinnors individuella behov och omforma dem till kollektiva intressen. Försöker vi inte vara konkreta kan det tas till intäkt för att det inte finns någon intressegemenskap bland kvinnor. Vi lever trots allt i en kultur som länge har förfäktat att kön inte är en politiskt relevant kategori.

Feminismen är en teori vars avsikt inte bara är att förstå och beskriva samhället. Den är samtidigt en normativ teori om förändring av samhället med utgångspunkt i kön som kategori. Val av begrepp och perspektiv måste ses i ljuset av detta – vilket också är Jónasdóttirs uppfattning.

I kort sammanfattning är feminismens perspektiv på kön detta: könsförhållandet

består av två element, ett fysiskt-biologiskt och ett kulturellt-normativt. De fysiskt-biologiska och de kulturellt-normativa sidorna av könsförhållandet har påverkat varandra ömsesidigt genom historien så att det är omöjligt att se dem isolerade från varandra. Det rör sig om en komplicerad dynamik där makt och intresse spelar en viktig roll. De fysiskt-biologiska såväl som de kulturella sidorna av könsförhållandet är präglade av olikhet och assymetri, vilket innebär att båda har karaktär av *dominans och förtryck*. Män dominerar och kvinnor förtrycks. Konkreta analyser av könsförhållandena visar variationer över tiden och mellan samhällen i fråga om olikhetens karaktär av dominans och förtryck, men den generella utgångspunkten står fast i feministiska analyser. På en mycket generell och abstrakt nivå påstår därför många feminister att kvinnor har ett gemensamt, objektivt intresse. Det kan formuleras negativt, som att upphäva kvinnoförtrycket, eller positivt som att realisera kvinnors frigörelse.

Hjørdis Kaul är bland dem som hävdar att kvinnor har objektiva frigörelseintressen. Hon tar sin utgångspunkt i ett socialistiskt begrepp om kollektiva intressen och påpekar att det kan finnas en "bristande överensstämmelse mellan individens kulturellt bestämda behov" och de objektiva frigörelseintressena. Det objektiva förtrycket existerar emellertid "oberoende av den enskilda kvinnans medvetenhet om situationen".⁸

Detta är att gå utöver Jónasdóttirs begrepp objektivt intresse. Men liksom Kaul anser jag att vi kan och bör argumentera för att objektiva kvinnointressen är substantiella, men att vi samtidigt i Jónasdóttirs efterföljd lägger vikt vid deltagandaspekten. Det kan göras genom att vi använder normativa teorier om människan-i-samhället tillsammans med empiriska beskrivningar av kvinnors faktiska verksamheter/livsbe- tingelser.

Intressen uppstår i ett komplicerat samspel mellan individuella fysiskt-biologiska egenskaper, anlag och kännetecken å ena sidan, och kulturella, politiska och ekonomiska strukturer å andra sidan. Struktu-

rerna styr socialiseringen av den enskilde och påverkar både de subjektiva intressena och de objektiva. Det måste vara möjligt att utkristallisera substantiella objektiva intressen ur denna process och samtidigt "ge utrymme" för den enskildes rätt att själv definiera behov och intressen.

Däremot tror jag inte att vi bör formulera objektiva intressen i form av helt konkreta krav. Tvärtom, objektiva intressen kan bara utpekas i mer generella ordalag. Det är t ex ingen mening att säga att kvinnor har objektivt intresse av 6-timmarsdag; men det är meningsfullt att hävda kvinnors objektiva intresse av att få motsättningarna upphävd mellan organiseringen av å ena sidan produktions- och å andra sidan reproduktionsprocesserna i samhället.

Det spänningsförhållande som blir följden av bristen på överensstämmelse mellan påstådda objektiva intressen och faktiskt uttryckta subjektiva behov är något vi måste leva med. Det är till och med något vi kan använda konstruktivt både inom forskning och inom politik. Bristen på överensstämmelse mellan objektiva och subjektiva intressen väcker inte bara teoretiska utan också praktiska och etiska frågor om förutsättningar för kollektiv gemenskap för medvetandegörande osv. Föreställningen om att subjektiva behov är en följd av objektiva samhällsförhållanden och normativa analyser är något av det mest grundläggande för politisk organisering och argumentation.

Låt mig än en gång understryka att Jónasdóttirs skiljelinje mellan intressebegreppets form och innehåll är fruktbar. Den gör det t ex möjligt att motivera en grupps krav på att få delta, utan att samtidigt tvingas dokumentera och motivera vilka konkreta saker, värderingar osv som deltagandet ska användas till att främja. Kravet på deltagande låter sig motiveras objektivt och teoretiskt medan det innehållsmässiga i långt större utsträckning är en empirisk fråga som måste ses i förhållande till praktisk politik. Jónasdóttirs begreppsanvändning gör det möjligt för kvinnor (och andra grupper) att kräva lika rätt till representation, utan att de samtidigt måste stå till svars för

att de främjar delvis motstridiga intressen i den dagliga politiska verksamheten.

Lika fullt kvarstår den svåra frågan om varför eller med vilken motivering vi hävdar att kvinnor utgör en egen politisk kategori. Varför har kvinnor rätt att "vara bland" dem som styr i sin egenskap av kvinnor och inte rätt och slätt i kraft av att de är människor?

Könsintressen och deltagande

Det finns flera sätt att motivera kravet om kvinnors rätt till deltagande. Helga Hernes skiljer mellan rättviseargument, resursargument och intresseargument.⁹ Det första tar sin utgångspunkt i individen och betraktar könet som politiskt irrelevant. De båda andra argumenten är feministiska i den meningen att de förutsätter att kvinnor ska delta som kvinnor. Men medan resursargumentet förutsätter harmoni mellan könen (komplementaritet), förutsätter intresseargumentet konflikt. Argumenten kan emellertid mycket väl betraktas kumulativt, dvs de bygger på varandra i den ordning de står.

Intresseargumentet kan då tolkas så här: kvinnor har rätt att delta både som individer och som kollektiv. Deras kollektiva rätt att delta motiveras med att kvinnor objektivt sett "är bland" (*inter esse*) andra samhälleliga verksamheter än män. Av samma anledning har kvinnor en annan erfarenhetsgrund än män, och av dessa båda anledningar har kvinnor och män olika och delvis motstridiga värderingar och behov. Detta kan fastslås både objektivt och subjektivt.

Kvinnointressen kan relateras till hur samhället definierar, prioriterar och fördelar sina värden i anknytning till olika verksamheter. Mest iögonfallande är kanske de intressen som är förbundna med fördelning av knappa förmåner eller resurser, som t ex pengar eller lön. Eller fördelningen av konkreta pålagor, som skatt eller straff. Men det är också viktigt att se på fördelningen av gemensamma värden och "spridningsvärden".¹⁰

Styrkan i detta perspektiv är just sam-

mankopplingen mellan form och innehåll. Kvinnor har kollektiva deltagandeintressen eftersom de befinner sig i samma situation och det existerar konkreta och generella, faktiska och potentiella motsättningar och skillnader knutna till kön. Det formella kravet på deltagande knyts till objektiva och generella intressen som underbyggs av normativ teori och empirisk observation och som också motiveras med att kvinnors olika subjektiva behov i princip kan sammanfalla (och därmed leda till kollektivt agerande). Detta är utgångspunkten för att tala om objektiva intressen – men hur kan de närmare innehållsbestämmas?

Det principiella kvinnoarbetet

Det är empiriskt helt obestritt att kvinnor och män lever med ansvar och intresse för ganska olika aktiviteter. Kvinnor arbetar till stor del med socialisering av barn och med omsorg om barn, vuxna och gamla. Arbetet kan vara avlönat eller oavlönat och äga rum i hemmet, på arbetsmarknaden eller i offentliga institutioner. Oavsett betalning och placering så skiljer det sig innehållsmässigt från mäns arbete. Män arbetar med varufremställning och med icke omsorgsrelaterad tjänsteutövning. De producerar varor och tjänster knutna till industri, militärväsen, kommunikation etc och får lön därför.

Många kvinnoforskare använder begreppet "kvinnokultur" för att få fram det specifika och helhetliga i kvinnors liv i förhållande till män.¹¹ Kvinnokultur kan definieras som "den handlings-, upplevelse- och symbolvärld som grundar sig på och som bestämmer kvinnors upplevelser, intressen, värderingar och frustrationer. Utmärkande för kvinnokulturen är att den i förhållande till motsvarande och dominerande manskultur präglas av tystnad, osynlighet och orientering mot andra."¹² Berit Ås har tex använt begreppet utifrån skillnader mellan könen i fem olika dimensioner: språk och kommunikation, organisering av arbete och fritid, förhållande till teknologi och ekonomi, självuppfattning, uppfattning om och användning av tid.

Andra kvinnoforskare förankrar sina teorier i den könsmissiga arbetsdelningen och använder begreppet reproduktion.¹³ Utgångspunkten är att den könsmissiga arbetsdelningen i grova drag följer uppdelningen mellan produktion och reproduktion, mellan att skapa existensmedel för livet och att skapa människor, dvs livet självt.

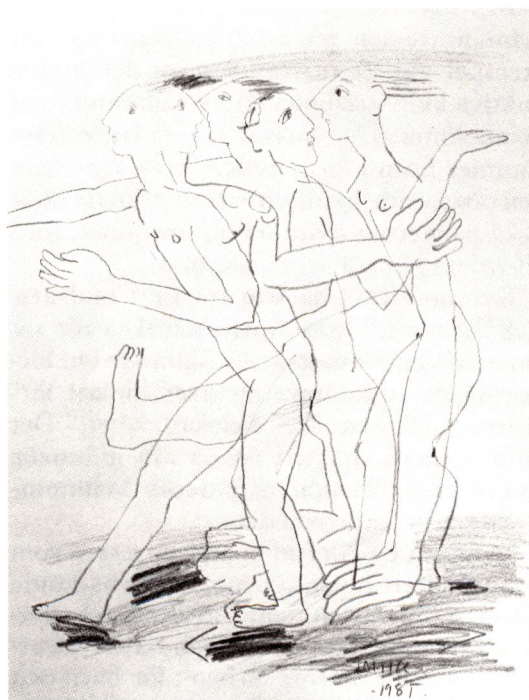
Reproduktion kan delas upp i biologisk reproduktion av människor och social reproduktion av samhället. Den första kategorin omfattar havandeskap, födsel och amning. Jag använder begreppet födelsearbete efter Marianne Fastvold.¹⁴

Födelsearbetet är enligt min åsikt det som utgör det egentliga, rena kvinnoarbetet. Det är detta och endast detta arbete som uteslutande utförs av kvinnor och som inte kan utföras av män. Eftersom det är ett arbete som inte går att dela upp mellan könen kallar jag det för *principiellt kvinnoarbete*. Det är ett samhälleligt nödvändigt arbete, eftersom utan det skulle mänskligheten snabbt dö ut.

Allt annat kvinnoarbete är socialt härlett ur detta biologiskt relaterade födelsearbete. Jag kallar det *faktiskt kvinnoarbete* för att understryka att det är arbete som faktiskt utförs av kvinnor, men som till skillnad från det principiella kvinnoarbetet kan delas med män.

Det är det principiella kvinnoarbetet som bildar grunden för de objektiva kvinnointressena. Det är detta som berättigar påståendet att det finns objektiva kvinnointressen som omfattar *alla* kvinnor och som gör kön till en grundläggande samhällelig kategori. Visserligen är det riktigt att alla kvinnor inte blir gravida/föder/ammar. Men alla kvinnor *kan* bli födelsearbetare – och det är det inga män som kan. Födelsearbete är för kvinnor en universell kategori av arbete, även om det finns stora variationer i de villkor och former som det utförs under. Biologi förekommer ju aldrig i "ren" form, men är alltid samhälleligt organiserad.

Objektiva kvinnointressen består principiellt i kvinnors intressen av att delta (formaspekten) och därigenom styra villkoren (innehållsaspekten) för födelsearbetet,

Johanne Marie Hansen-Krone, *Kvinner*, teckning, 1981.

både med hänsyn till definition och prioritering av födelsearbetet och till konkret fördelning av förmåner och pålagor. Det vill säga de består i politisk organisering av födelsearbetet.

Faktiskt kvinnoarbete

Den andra kategorin av reproduktivt arbete är den sociala reproduktionen. Kari Waerness använder begreppet *omsorgsverksamhet*, som hon delar upp i "omsorg om andra" och "omsorg om varandra".¹⁵ Den första typen av omsorgsverksamhet vilar på ett asymmetriskt förhållande. Det är "omsorg som ges till samhällsmedlemmar som inte kan ta hand om sig själva och som innebär ansvar och förpliktelser från omsorgsutövarns sida". Det är detta som Waerness kallar egentligt omsorgsarbete.

Den andra typen av omsorg vilar däremot i princip på en symmetrisk relation, "där den enskilde kan växla mellan rollen som givare och mottagare ... Denna form av omsorg kan baseras på en form av balanserad ömsesidighet mellan människor".¹⁶ I praktiken vet vi att omsorg mellan vuxna

män och kvinnor oftast inte bygger på ömsesidighet, men i princip är det alltså möjligt. Denna verksamhet kan kallas personlig service.

Omsorgsarbete för barn är faktiskt kvinnoarbete, inte principiellt. Visserligen utförs det i stort sett av kvinnor, men till skillnad från födelsearbetet kan det mycket väl utföras av män. Det finns ingenting i arbetets karaktär som hindrar män från att utföra de. (Även om det är praktiska problem förbundna med amningsarbetet.)

Omsorgsarbetet för vårdkrävande vuxna och äldre utförs också till största delen av kvinnor. Men sjuka och gamla kan självklart i princip lika gärna få vård och omsorg av män som av kvinnor. Även detta är alltså faktiskt kvinnoarbete.

Personlig service är i dag en kvinnouppgift: i parförhållanden, i äktenskapet, i familjen och på arbetsplatsen. Jónasdóttir skriver text om kvinnor som "livsbekräftare för män" och Hanne Haavind skriver om hur äktenskapen sätter mäns relativa dominans i system.¹⁷ Men vuxna kvinnor har självklart lika stort behov av personlig service som vuxna män, och män är knappast sämre lämpade att ge sådan service än vad kvinnor är. "Omsorg om varandra" är inte idag baserad på ömsesidighet mellan könen. Både den relationen och "omsorg om andra" är konkreta exempel på att könsförhållandet är asymmetriskt och att män dominerar kvinnor.

Eftersom kvinnor faktiskt "är bland" andra aktiviteter än män av fysiskt-biologiska (nödvändiga), såväl som kulturellt-normativa (icke nödvändiga) skäl, finns det objektiva kvinnointressen knutna lika mycket till det jag har kallat faktiskt kvinnoarbete som till principiellt kvinnoarbete. Kvinnor har text objektiva intressen knutna till fördelningen och definitionen av personlig service. Personlig service är i princip inte ett värde som det råder brist på; om den ene får mycket så behöver det inte ske på bekostnad av vad någon annan får. Kvinnor har intresse av ett symmetriskt förhållande, dvs en form av personlig service där det råder lika fördelning och där förmånernas (och pålagornas) storlek är någonting vi

fastslår tillsammans.

Kvinnor har objektiva intressen av utformningen av rambetingelserna för social reproduktionsverksamhet, eller omsorgsverksamhet. De har också intresse av utformningen av det dagliga, konkreta sammanhang som omsorgsarbetet och den personliga servicen utförs i. Detta gäller så länge omsorgsverksamheten är strukturerad som kvinnoarbete och det gäller i materiellt såväl som i kulturellt avseende. Vilka konkreta politiska krav dessa objektiva intressen ger utslag i är däremot en annan fråga.

När det gäller faktiskt kvinnoarbete rör det sig, till skillnad från det principiella kvinnoarbetet, om objektiva kvinnointressen som *inte* nödvändigtvis omfattar alla kvinnor och som i princip kan omfatta män. Vilka verksamheter vi faktiskt utför är en empirisk fråga.

Sammanfattning

Det innehållsliga i de objektiva kvinnointressena är för det första knutet till det principiella kvinnoarbetet, dvs till födelsearbetet. Villkoren för graviditet, havandeskap, födsel och amning är avgörande för kvinnors liv – och kvinnor har direkta och fundamentala intressen knutna till utformningen av dessa villkor.

I dag är objektiva kvinnointressen uppenbarligen också knutna till omsorgsverksamhet och inte bara till födelsearbetet. Kvinnor har direkta intressen i omsorgspolitikens utformning, både när det gäller omsorg om hjälpbehövande barn och vuxna, och när det gäller den ömsesidiga omsorgen mellan vuxna. Det vill säga socialpolitik, familjepolitik och givetvis jämställdhetspolitik.

På dessa områden är det självklart att kvinnor har subjektiva och objektiva intressen som kvinnor. Vi ser det tydligt i äktenskapsinstitutionen, genom dess reglering av det ojämlika förhållandet mellan kvinnor och män. (Även om lagen bidrar till att dölja ojämlikheten genom sin könsneutrala språkliga utformning rubbar det inte äktenskapets realiteter, jfr Hanne Haavind

ovan). Men det är heller inte svårt att se kvinnointressen på arbetsmarknaden, till exempel vid lönesättningen av det reproduktiva kvinnoarbetet eller i samband med kvinnolöner över huvud taget. Intressena kommer fram i form av konkreta krav från den oberoende kvinnorörelsen, från de politiska partiernas kvinnoorganisationer, från offentliga jämställdhetsorgan osv.

Kvinnointressena kan stå i ett motsatsförhållande till mäns intressen. Det rör sig om ett objektivt motsatsförhållande vid fördelningen av knappa resurser för att förbättra villkoren för födelsearbetet. Det hindrar dock inte att (vissa av) männens subjektiva intressen och dessa kvinnointressen kan sammanfalla.

Det finns emellertid kvinnointressen som inte står i ett objektivt motsatsförhållande till mäns intressen, som till exempel symmetrisk personlig service, och bättre förutsättningar för omsorgsarbetet för barn och äldre. Här kan det emellertid vara fråga om motsättningar mellan mäns subjektiva intressen och de objektiva kvinnointressena.

Med utgångspunkt i samhällslivets könsspecifika och mansfavoriserande utformning kan och bör vi säga något om innehållet i de objektiva kvinnointressena. Men utsagorna måste befinna sig på en relativt generell nivå, knutna till det principiella och det faktiska kvinnoarbetet. Hur de objektiva kvinnointressena kommer till uttryck som subjektiva intressen är en fråga som vi måste överlåta till den politiska arenan.

Översättning: Catta Jönsson

NOTER

- 1 Se *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2 1985. Det är denna artikel som är utgångspunkten för min diskussion. Jag vill emellertid påpeka att Jónasdóttir har arbetat vidare med temat i artikeln "On the concept of interest, women's interests, and the limitations of interest theory" i Jónasdóttir & Jones (red). *The Political Interests of Gender: Developing Theory and Research with a Feminist Face*, Sage Publications, London. Under utgivning.

- Jónasdóttir tar även upp intressebegreppets begränsningar i *KVT*-artikeln. Tyvärr kan jag av utrymmesskäl inte ta upp det här.
- 2 Se Elsa Mia Einarsdóttir och Gerdur Steinthorsdóttir, "Da Island sto stille", i *Kjerring-råd* nr 1 1982.
 - 3 Gudmund Hernes, *Makt og avmakt*, Universitetsforlaget, Oslo 1975, s 34 ff.
 - 4 Här bygger Jónasdóttir på Robert & Parks, "Interests and Politics of Choice" i *Political theory* 10, 1982:4.
 - 5 Se t ex Irene Diamond & Nancy Hartsock, "Beyond Interests in Politics: A Comment on Virginia Sapiro's 'When are Interests Interesting?'" i *The American Political Science Review* 75, 1981:3 eller Jane S Jaquette, "Power as Ideology: A Feminist Analysis" i Judith E Steim (red), *Women's Views of the Political World of Men*, Transnational Publishers Inc 1984.
 - 6 Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex*, NY, 1970.
 - 7 Juliet Mitchell, *Woman's Estate*, Pelican 1971, s 101 ff.
 - 8 Hjørdis Kaul, "Innledning til Fellesskap på arbeidsplassen" i Harriet Holter (red), *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget 1982, s 104.
 - 9 Helga Hernes, *Staten - kvinner ingen adgang?*, Universitetsforlaget, Oslo 1982.
 - 10 Vi kan skilja mellan knappa värden (nollsummespel), gemensamma värden (plussummespel) och spridningsvärden ("sprednings-goder"). Gemensamma värden är sådana som alla kan förse sig med utan konsekvenser för andra, t ex naturaförmåner eller gemensamma samhällsförmåner. Spridningsvärden är värden som förökar sig mer ju mer det finns (alltså motsatsen till knappa värden), som till exempel tillit och sammanhållning. Begreppen används i Halsaa & Seierstad, *Norsk og internasjonal politikk*, Cap-pelen 1987.
 - 11 Se t ex Berit Ås, "On Female Culture" i *Acta Sociologica* nr 3 1975 och "Tilbakeblikk og sideblikk på begrepet kvinnekultur" i Haukka, Hoel & Haavind (red), *Kvinneforskning: Bidrag til en samfunnsteori*, Universitetsforlaget, Oslo 1982. Abby Peterson, "Kvinnofrågor, kvinnomedvetande och klass" i *Zenit* nr 70 1981:2.
 - 12 Halsaa, Ve & Schou Wetlesen, "Kvinneforskning og dens vilkår ved Institutt for samfunnsforskning", ISF, Oslo 1975.
 - 13 Se t ex Hjørdis Kauls inledning till del III i Harriet Holter (red), *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget, Oslo 1982.
 - 14 Se t ex Marianne Fastvold, *Fødselsrett og likhet. Et kvinneperspektiv*, Universitetet i Oslo 1977.
 - 15 Kari Waerness, kapitlet "Omsorg som kvinnearbeid i velferdsstaten" i *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, Universitetsforlaget 1982.
 - 16 Ibid.
 - 17 Se Anna G Jónasdóttir, "Kön, makt, politik. Sammanfattning av en pågående teoriutveckling om grundvalarna i det formellt jämlika samhällets mansvälde" i Ganetz m fl (red), *Feminism och marxism*, Arbetarkultur, Stockholm 1986 och Hanne Haavind, "Makt og kjærlighet i ekteskapet" i Haukaa, Hoel & Haavind (red), *Kvinneforskning: Bidrag til en samfunnsteori*, Universitetsforlaget, Oslo 1982. (Se även Hanne Haavind, "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män" i *KVT*, 3/1985.)

SUMMARY

Do women have common interests?

This paper is an attempt to discuss Anna G Jónasdóttir's important contribution to the theoretical meaning of interests (in *Kvinnevetenskaplig Tidskrift* No 2, 1985; see also "On the Concept of Interest, Women's Interests, and the Limitations of Interest Theory", in Jónasdóttir & Jones eds, *The Political Interests of Gender: Developing Theory And Research With a Feminist Face*, Sage Publishers, London. /forthcoming/).

Gender obviously plays a crucial role in political demands and decisions. The existence of women's organisations illustrates the importance of *subjective* interests; this paper, however, concentrates on *objective* interests.

Jónasdóttir's intention is to stress the formal aspect of interests (i.e participation) over and above the substantial aspect. She suggests on the one hand that women are supposed to participate as women: women have objective participatory interests because of the fact that their experiences issue from other activities than those of men. On the other hand, she wishes to keep the question of women's substantial interests open, leaving them to be formed through open political discussions, etc. The question of what kind of values the participants want to promote is a matter of purely subjective interest; matters of content cannot as such be approached objectively.

My intention is to show how objective interests can be given a substantial meaning without losing the participatory aspect. This is important as a strategy to highlight the individual needs of women, and to help them be transformed into collective interests. However, I only argue for describing the content of objective interests in general terms.

The content of womens' objective interests is closely connected to the sexual division of reproductive work. This division has two dimensions: the existence of what I call the "principal" and the "factual" work of women. Principal work is work which is necessary for society, but which cannot be done by men: pregnancy, birth, nursing, etc (i.e. biological motherhood). Factual work is reproductive work done by women which could be done by men, like caring for children and the elderly (i.e. social motherhood).

It is because of womens' principal work that objective interests exist which pertain to all women, regardless of whether women are aware of these interests. The formal part of these interests is participation in politics; the substantial part involves influencing the political organisation of biological motherhood. In our society women also have objective interests with regard to the political organisation of social reproductive work – but these objective interests do not necessarily pertain to all women.

Beatrice Halsaa
Opplands Distriktshøgskole
Postboks 1004 Skurva
2601 Lillehammer
Norway